

ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОРСЬКОЇ РАДИ

Розвиток української державності на сьогоднішньому етапі посилила увагу до питань утворення і діяльності державних органів в роки національно-визвольних змагань періоду 1917-1920 рр. Велика увага приділяється і побудові Збройних Сил України. Історія організації Військово-морських Сил України в науковій літературі висвітлена явно недостатньо. Зокрема питання утворення і діяльності Одеської Української Морської Ради зовсім не знайшло висвітлення в літературі. Вкрай стислі відомості знаходимо лише в збірнику “Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах”¹. Наводяться деякі відомості у роботі Д.Дорошенка “Історія України, 1917-1923”², але окремого дослідження в історіографії немає. Діяльність і роль Морської ради заслуговує на більш повне вивчення, для цього необхідно залучити більш широке коло джерел. Окремі відомості є в місцевих періодичних виданнях³.

Утворення Центральної Ради на Україні та поступове розгортання і поширення на її землях стало поштовхом не тільки для активізації політичного, культурного життя, але, з часом, виявило необхідність утворення українських військових інститутів, в тому числі морських. Утворення в квітні 1917 року “Одеського Українського Військового Коша”, районом діяльності якого було визначено Одеський Військовий округ, Румунський фронт і Чорноморський флот, не вирішило поставленої проблеми. Лише восени 1917 року питання формування українського флоту постало перед керівниками Центральної Ради в повному об’ємі. І тоді, коли вирішилася суперечка з приналежністю південноукраїнських губерній (підпорядкування Центральній Раді чи Тимчасовому урядові), без чого неможливо було думати про Україну, як про морську державу, український уряд розпочав роботу в цьому напрямку.

В жовтні 1917 року Д.Антонович, відомий український політик початку ХХ ст., активний діяч Центральної Ради, майбутній морський міністр Української Народної Республіки, отримав від Генерального Секретаріату доручення поїхати до Одеси, Херсона і Миколаєва, щоб на місці з’ясувати питання про українізацію Чорноморського флоту. Найбільша українська група й найбільш впливова була на броненосці “Воля”⁴.

Слід звернути увагу, що Всеукраїнську Морську Раду (в подальшому - Генеральна Морська Рада) створено лише під час роботи III Всеукраїнського військового з'їзду (20 жовтня - 1 листопада). До її складу ввійшли делегати, прислані від військових кораблів, моряків торгівельного флоту і різних військово-морських частин - всього 20 чоловік, які всі входили до складу Центральної Ради і мали одного представника в Малій раді⁵. Очолив її В.Лотоцький. Рада займалася питаннями, пов'язаними з українізацією Чорноморського флоту, організацією моряків-українців Чорноморського й Балтійського флотів, розробила зокрема проект українського морського прапора, який було затверджено 18 січня 1918 року Першим українським морським з'їздом. В подальшому, поряд з Морською Радою існували Генеральний морський секретаріат на чолі з Д.Антоновичем, створений в грудні 1917 року та Міністерство морських справ⁶.

Незважаючи на досить пізнє утворення керівних морських органів в Києві, певна робота на Чорноморському флоті, за сприянням Одеської Військової Ради, все ж таки проводилась. Існував також Чорноморський український комітет, який організував моряків-українців, допомагав в згуртуванні всіх патріотично настроєних матросів і офіцерів. Цей комітет був першим українським осередком, організованим на Чорноморському флоті. Однією з найперших спільних акцій Чорноморського комітету та Військової Ради було підняття українського національного прапора на один день на суднах Севастопольського рейду та інших портів, в тому числі Одесі, в знак привітання Центральної Ради.

Після перших організаційних заходів український національний рух на Чорноморському флоті дещо зміцнів і поширився, що, зрештою, привело до створення організації моряків-українців. 4 листопада моряки судових команд Одеського рейду на своєму зібранні ухвалили утворити при Одеській Українській Військовій Раді Морську раду, яка після додаткових виборів була сформована на цьому ж зібранні. Головою Морської ради було обрано В.Пелішенка, товаришем голови Харченка, писарем Дзигору, його помічниками - Іценка та Короленка і скарбничим Скибочку. Всього до Морської ради ввійшло 15 чоловік⁷. Всі вони були матросами та офіцерами Чорноморського флоту.

Першим документом, прийнятим морською секцією Військової Ради, був протест проти присвоєння виконавчим комітетом

фронтової організації назви “Румчерод”, через те, що в його складі немає представників Чорноморського флоту⁸.

Особливо активну участь в організації Морської ради, та в цілому, в українському русі, приймали матроси крейсера “Пам’ять Меркурія”, підтримуючи як Центральну Раду в Києві, так і місцеві українські організації. Крім “Пам’яті Меркурія” вітали політику Центральної Ради команди таких суден, як “Златоуст”, “Палкий”, “Петро Великий”, “Остап”. “Ріон”, “Вільна Росія” та деяких інших⁹.

Разом з тим, було і багато противників українізації флоту, в першу чергу - Всеросійський центральний комітет Чорноморського флоту.

Однією з перших акцій, організованих Морською радою, була участь у військовому параді українських частин з приводу утворення УНР. Крім цього, на загальних зборах матросів українців з суден, які стояли на Одеському рейді і морського батальйону була прийнята слідуюча резолюція: “Оскільки українська Центральна Рада видала Універсал цілком соціалістичний, відповідно до інтересів трудового класу, зібрання постановило: 1) вітати Раду, робітників і селян, нагадуючи, що українці-чорноморці будуть підтримувати Центральну Раду всіма силами і, якщо прийшлося б за проведення в життя Універсалу покласти голову свою, то вони всі готові; 2) загальне зібрання моряків-українців закликає всіх товаришів українців та неукраїнців підтримати Центральну Раду і разом іти до загальної мети - соціалізму”¹⁰.

Будучи морською секцією Одеської Української Військової Ради, Морська рада, звісно, проводила політику, направлену на підтримку рішень першої. Найбільш показовою, в цьому плані, була ситуація, коли українська військова організація краю відмовилась посилати війська на Дон, де відбулося зіткнення військ Каледіна з військами Револуційного комітету Донського краю. Таке ж рішення прийняла і Морська рада, яка рішуче заборонила всім морякам українцям приймати участь в каральній експедиції на Дон, мотивуючи це тим, що Донський край має право або входити до майбутньої федерації, або ні, згідно ідей федералізму¹¹.

Незважаючи на протиріччя, які існували між українськими військовими організаціями та Радами робітничих та солдатських депутатів, проходив процес зближення цих органів влади. 5 грудня 1917 року відбулося об’єднане засідання Рад робітничих, солдатських, матроських та селянських депутатів і Військової Ради.

Головним пунктом на зібранні було питання про злиття Військової та Морської ради з Радою солдатських депутатів та Радою матроських депутатів. Військова та Морська ради повинні були злитися з гарнізонною радою солдатських, офіцерських та матроських депутатів і становити одну Раду військових депутатів міста Одеси. А виконавчий комітет Української Військової та Морської ради, повинен злитися з виконавчим комітетом Ради солдатських депутатів і становити один спільний виконавчий комітет військових депутатів міста Одеси. Рада військових депутатів та виконавчий комітет ставали вищим органом всіх військ гарнізону і флоту міста Одеси¹². Але, насправді, об'єднання було лише формальним і не привело до утворення дійсно єдиного органу влади, через розходження сторін щодо керівництва військом та подальшого його використання.

Слід зазначити, що наприкінці 1917 року Військова Рада приділяла значну увагу справам на флоті. Це зв'язано з тим, що Генеральна Морська Рада активізувала роботу по українізації флоту. З цією метою до Одеси прибуло два делегати з Києва - мічман Нетудиходько і Набок, яких Генеральна Морська Рада направила на флот з рядом серйозних та відповідальних доручень. Одним з завдань було інформувати Київ про настрій серед моряків, вияснити позицію моряків щодо Центральної Ради. А також, провести пропагандистську роботу, роз'яснивши позицію уряду Української Народної Республіки¹³.

Адже в цей час Центральна Рада розробляла концепцію українського флоту і необхідно було володіти найширшою інформацією. На засіданні уряду в Києві виступив генеральний секретар морських справ Д. Антонович з доповіддю про план діяльності Морського секретаріату. Цей орган повинен керувати Чорноморським флотом, який охоронятиме берег Української Республіки. Для цієї мети, як вважав доповідач, досить двох броненосців і флотилії міноносців з командою в 10-12 тисяч матросів. Решту кораблів демобілізувати і перетворити в державний торговельний флот, розвиток якого займав значне місце в найближчих планах УНР. На організацію Морського секретаріату та інші видатки, зв'язані з реорганізацією флоту було виділено суму в розмірі 150 тис. крб.¹⁴

В зв'язку з цим, однією з проблем, яку повинна була вирішити одеська Морська Рада, це переведення всіх матросів-неукраїнців м. Одеси з Чорноморського на Балтійський флот. Такий крок міг

прискорити українізацію суден Чорноморського флоту, але велика частина матросів-неукраїнців не захотіла погодитись на такі умови. Хоча, на середину грудня з Балтійського на Чорноморський флот було переведено близько 11 тисяч матросів-українців і машинну школу чисельністю 400 чоловік¹⁵.

Не можна не сказати, що процес українізації флоту натикався і на перешкоди, зв'язані з більшовицькою пропагандою, яка особливо посилилась в Севастополі взимку 1917 року. Часто матроси, вирішивши підняти на судні український прапор, відкладали цю подію через більшовицьку агітацію. Не винятком були випадки, коли на українізованих суднах команди приймали більшовицькі резолюції¹⁶. Це, звичайно, перешкоджало швидкій організації флоту Української Республіки.

Однак, певних успіхів Морська рада все ж таки досягла. Українізацію флоту підтримували більшість команд таких суден, як крейсери "Пам'ять Меркурія" і "Ростислав", дредноута "Воля", лінійних кораблів "Євстафій", "Борець за свободу" і міноносця "Дзвінкий"¹⁷. А на міноносці "Дзвінком" і дредноуті "Воля" було піднято український прапор.

В цей же час відбувається зміна в керівництві Морською радою. Замість В.Пелішенка морську секцію при Військовій Раді очолив учасник національно-визвольного руху, моряк Ф.Босий. Правда, на чолі Морської ради він знаходився недовго, через те, що незважаючи на його активну діяльність по українізації флоту, проти нього виступило багато членів морської української організації. На його адресу, навіть, приходили листи з погрозами вбивства. Тому на початку 1918 року він змушений був подати у відставку¹⁸.

Крім військово-морського флоту, велася агітація на користь українізації і серед матросів торгового флоту, куди також переводили матросів-українців з Балтійського флоту чисельністю більше 4 тис. чоловік¹⁹.

На 27 грудня 1917 року Морська рада скликає загальні збори моряків, присвячені питанню переведення моряків Чорноморського флоту з військового на вільнонаймане становище в українському флоті. Ці збори розробляли розміри окладів та умови переходу з військового на вільнонаймане становище²⁰. Планувалося відмінити обов'язкову військову повинність, а з особовим складом підписувати контракт про найм на службу. Але до кінця питання не було вирішене. А вже 29 грудня 1917 року було прийнято Центральною Радою

тимчасовий законопроект про флот УНР, згідно якого російський військовий і транспортний Чорноморський флот проголошувався флотом УНР і повинен виконувати всі обов'язки по охороні побережжя і торгівлі на Чорному і Азовському морях¹.

Крім цього, в кінці 1917 року, згідно наказу Генерального морського секретаріату по Чорноморському флоту, одеська Морська рада приступила до організації профспілок військово-морських фахівців. Ці професійні союзи повинні були захищати політичні, громадянські і матеріальні права військовослужбовців. До виходу наказу про перехід українського військового флоту на вільний найм, матросам і офіцерам, які виходять в запас, дозволялося залишатися на попередніх місцях служби².

Сформувалася серед керівництва Морською радою ідея організувати українське морське училище, в якому викладали б всі необхідні для флоту науки. Але через брак часу та зміну в січні 1918 року влади в Одесі, вона не була втілена в життя. Тоді ж припинила своє існування і Морська рада.

В цілому, незважаючи на досить пізню організацію Морської ради, варто, на наш погляд, позитивно оцінити діяльність цього утворення, зважаючи на той обсяг роботи, який було виконано за дуже короткий період часу. Хоча не обійшлося й без недоліків, як правило, в плані агітаційно-пропагандистської роботи, що не дало змоги в повній мірі використати можливості для організації українського флоту. Не знайшла також Морська рада правильного вирішення питання про переміщення неукраїнців з Чорноморського флоту на Балтійський, що викликало опір цієї категорії моряків. Помилковим, на наш погляд, було рішення про переведення флоту на контрактну основу, що в умовах військових дій не відповідало нагальним потребам.

ПРИМІТКИ:

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах.-Т.2.-К.,1997.

² Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923.-Т.1.-Б.М.,б.р.

³ Одесские новости.-1917; Одесский листок.-1917.

⁴ Дорошенко Д. Вказана праця.-С.383.

⁵ Українська Центральна Рада.-Т.1.-К.,1996.-С.382.

⁶ Там само.-С.566.

⁷ Вінцковський Т.С. Діяльність української Військової Ради в Одесі. //Записки історичного факультету.-Вип.5.-Одеса,1997.-С.117.

- ⁸ Одесские новости.-1917.-5 нояб.
- ⁹ Там само.-10 нояб.
- ¹⁰ Там само.-14 нояб.
- ¹¹ Державний архів Одеської області, ф.Р.3829, оп.1, спр.100а, арк.7.
- ¹² Вінцковський Т.С. Вказана праця.-С.118.
- ¹³ Одесский листок.-1917.-10 дек.
- ¹⁴ Українська Центральна Рада.-Т.2.-К.,1997.-С.59.
- ¹⁵ Одесские новости.-1917.-17 дек.
- ¹⁶ Там само.-15 дек.
- ¹⁷ Там само.-12 дек.
- ¹⁸ Одесский листок.-1918.-4 янв.
- ¹⁹ Одесские новости.-1917.-14 дек.
- ²⁰ Там само.-24 дек.
- ²¹ Українська Центральна Рада.-Т.2.-К.,1997.-С.59.
- ²² Одесские новости.-1917.-28 дек.

В.П.ЩЕТНИКОВ

ЄВРОПА НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: “УКРАЇНСЬКИЙ ФАКТОР” У ГЕОПОЛІТИЦІ

Минуло піввіку, як в Палаці правосуддя німецького міста Нюрнберг завершився унікальний, в світовій історії, процес. Його значення, з огляду на сьогоднішній день, полягає навіть не стільки в покаранні злочинців (трьох з 22-х підсудних було виправдано),- це був перший суд народів над агресією.

Втрати України під час другої світової війни жахливі: майже 8 млн. громадян (2.5 млн. військових та 5.5 цивільних осіб)¹. Відтак - український народ і народи, що проживають на теренах України, є одними з найбільших жертв фашизму. Проте, на думку провідних фахівців, на лаві підсудних опинились лише виконавці, - переможці спочили на лаврах².

Останнім часом, з багатьох причин, намітилась тенденція вивчення подій Другої світової та Великої Вітчизняної воєн у регіональному вимірі. Для істориків Півдня України це, передусім, проблема Трансністрії. На жаль, у її вивченні білих плям та зон умовчання значно більше, ніж добре відомого та узгодженого.³ За радянських часів започатковано традицію вивчати цю війну з огляду на німецький “фактор”, але для частини українських територій таким